

Označujejo enkratnost našega ozemlja

Nada Praprotnik

Pregled naših endemičnih rastlin

"Znamenite so slovenske endemične rastline, ker zunaj meja Slovenije ne rastejo," je zapisal Tone Wraber leta 1990 v svoji knjigi *Sto znamenitih rastlin* na Slovenskem.

Slovenija je dežela "na prepihu" in ta njen položaj se zrcali tudi v pestrosti rastlinske odeje. Na sončni strani Alp se prepletajo različni florni elementi. Pri nas uspevajo srednjeevropske, sredozemske, alpske, severne, panonske in ilirske (dinarske) rastlinske vrste. Med njimi najdemo tudi endemite. Endemiti so rastlinske vrste ali podvrste, ki rastejo na omejenem večjem ali manjšem območju. Strokovna literatura obravnava endemizem v okviru naravnih biogeografskih enot. Tako govorimo o endemitih Alp, endemitih Dinaridov ... Poljudna literatura pa pogosteje upošteva politične meje in govorimo o slovenskih endemičnih vrstah. Samo 22 vrst je takih, ki res rastejo samo na območju Slovenije, preostale endemične rastline pa so razširjene nekoliko širše in jih najdemo tudi v sosednjih državah, saj so vezane na biogeografske meje. Leta 1960 je Ernest Mayer v svoji razpravi *Endemični taksoni cvetnic območja jugovzhodnih apneniških Alp, njihovega predgorja in ilirskega prehodnega ozemlja* pisal o 63 endemičnih vrstah, Tone Wraber pa

je leta 1996 v *Enciklopediji Slovenije* objavil seznam *Endemične semenke v Sloveniji in bližnji soseščini* ter naštel 66 vrst in podvrst. Največ endemitov je v zahodni Sloveniji v Alpah in v Dinaridih (Trnovski gozd). Prav alpski endemiti segajo čez državne meje v Avstrijo in Italijo.

Razdelitev endemitov

Glede na starost endemite razdelimo v dve skupini.

Paleoendemiti (starejši, regresivni ali konservativni endemiti) so geološko stare reliktnne oblike iz predledene dobe (pri nas predvsem terciarne). Naše ozemlje je bilo v pleistocenu v višjih legah in v alpskih dolinah brez ledene odeje in zato so se lahko do današnjih dni ohranili ostanki terciarne flore. Morfološko se ostro ločijo od sorodnih vrst, zato so sistematsko bolj ali manj izolirani in močno osamljeni v svojih rodovih. Nimajo živčih bližnjih sorodnikov ali pa ti živijo na zelo oddaljenih mestih (zoisova zvončica, hladnikovka). **Neoendemiti** (mlajši ali progresivni endemiti) so mlajšega izvora, nastali so šele v pleistocenu, ko se je stalil ledeni pokrov.

Iz sprva skupne oblike so se na različnih, med seboj ločenih geografskih območjih razvile nove vrste. Vsaka od teh vrst raste v svojem arealu in je izolirana od drugih. Takih je, na primer, pet vrst iz rodu jegličev, ki so si med seboj zelo podobni, rastejo pa na različnih območjih. Clusijev jeglič (*Primula clusiana*) raste v severovzhodnih apneniških Alpah, wulfenov jeglič (*Primula wulfeniana*) pa v jugovzhodnih apneniških Alpah. Modrikastozeleni jeglič (*Primula glaucescens*) raste v južnih Alpah od Comskega jezera do Bergamskih Alp, krasni jeglič (*Primula spectabilis*) uspeva v južnih Alpah od gorske skupine Brenta do Vicentinskih Alp, piemontski jeglič (*Primula pedemontana*) pa najdemo v Grajskih in Kotijskih Alpah. Glede na današnjo razširjenost endemite razdelimo takole:

Absolutni endemiti imajo en sam manjši ali večji sklenjen areal, zunaj katerega ne rastejo (zoisova zvončica, hladnikovka).

Relativni endemiti so razširjeni v večjem arealu, imajo pa še manjši ločeni areali ali disjunkcije, v kateri so relativno endemični. Tak primer je zoisova vijolica (*Viola zoysii*). Splošno je razširjena v gorah zahodnega Balkana, v Sloveniji pa jo najdemo v osrednjih Karavankah od Dovške Babe do Košute.

Nekaj naših endemitov

Simbol našega alpskega rastlinstva bi lahko bila zoisova zvončica (*Campanula*

zoysii), ki je na naših tleh preživela ledeno dobo. V bohinjskem delu Julijskih Alp in na Storžiču jo je pred več kakor dvesto leti našel baron Karel Zois. Poslal jo je v Celovec F. K. Wulfenu, ki jo je opisal in imenoval po najditelju. Spada med stare, terciarne rastline. Njen venec je zožen in ima na vrhu zvezdico petih zobčkov. Eden od slovenskih botanikov je zapisal, da je "hči slovenskih planin", saj je razširjena v Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alpah, v Karavankah in v Trnovskem gozdu.

Vrtaška zvončica (*Campanula x vrtacensis*) je endemični križanec med zoisovo (*C. zoysii*) in trebušasto zvončico (*C. cochlearifolia*). Na pobočjih Vrtače v Karavankah jo je našel Vlado Ravnik. Križanec ima vmesne znake obeh staršev. Venec se proti ustju zoži, venčni roglji pa so značilno razmaknjeni, razprostrti. Raste tudi na Ojstrici v Kamniško-Savinjskih Alpah.

Ena od naših najbolj znamenitih endemičnih rastlin je **rebrinčevolistna hladnikovka** (*Hladnikia pastinacifolia*). Ime je dobila po botaniku Francu Hladniku, ki jo je leta 1819 našel na Čavnu, opisana pa je bila desetletje pozneje in imenovana po najditelju. Hladnikovka je edini endemični rod slovenskega rastlinstva. Obsega le eno vrsto. Take rodove imenujemo

- 1 Kranjski kamnokreč (*Saxifraga exarata* subsp. *carniolica*) Foto: Ciril Mlinar
- 2 Kratkodlakava popkoresa (*Moehringia villosa*) Foto: Ciril Mlinar
- 3 Kamniški ali škrlatni luk (*Allium kermesinum*) Foto: Ciril Mlinar
- 4 Kamniška murka (*Nigritella lithopolitana*) Foto: Ciril Mlinar
- 5 Ozkolistna preobjeda (*Aconitum angustifolium*) Foto: Ciril Mlinar
- 6 Rebrinčevolistna hladnikovka (*Hladnikia pastinacifolia*) Foto: Ciril Mlinar

monotipične in že to je rastlinska posebnost, saj imajo v veliki večini primerov rodovi več vrst. Spada med geološko stare vrste. Raste na kamnitih travščih in na skalovju v Trnovskem gozdu.

Kranjski jeglič (*Primula carniolica*) je eden od naših najlepših mlajših endemitov. Od vseh jegličev, ki rastejo v Sloveniji, je najbolj naš, saj ga zunaj meja naše države ne najdemo. Raste v vlažnih in senčnih soteskah na severnem obrobju Dinarskega gorstva in južno od Ljubljane. Njegova najbolj znana nahajališča so v Trnovskem gozdu, v okolici Idrije, po dolini Idrijce raste vse do Trebuše, najdemo ga na Cerkljanskem, na Dolenjskem v bližini Ribnice in Sodražice,

na Notranjskem pri Cerknici, v okolici Ljubljane v Iškem Vintgarju, Iški, borovniškem Peklu in na Zaplani. Na Gorenjskem raste v dolini Sovre nad Žirmi.

Endemičen je tudi križanec med kranjskim in lepim jegličem (*Primula auricula*), ki se imenuje **idrijski ali dražestni jeglič** (*Primula x venusta*). Na Jelenku pri Idriji ga je v 19. stoletju našel Joseph Feriantschitsch (Ferjančič), laborant v cesarsko-kraljevi lekarni v Idriji.

Od avriklja je idrijski jeglič podedoval moknate liste, od kranjskega jegliča pa rdečkaste dišeče cvetove.

Wulfenov jeglič (*Primula wulfeniana*) je dobil ime po F. K. Wulfenu, ki je pri sv. Primožu nad Kamnikom, na Grintovcu

Kamniško-Savinjskih Alpah. Osamljeno nahajališče ima še v Zahodnih Julijcih. V Kamniško-Savinjskih Alpah na kamnitih tratah in na grušču raste **kamniška ivanjščica** (*Leucanthemum lithopolitanicum*), ki jo je kot novo podvrsto črne ivanjščice opisal Ernest Mayer. Raste v osrednjem delu Kamniško-Savinjskih Alp.

Julijska orlica (*Aquilegia julia*) je po najnovejših ugotovitvah endemit južnega dela Julijskih Alp, najdemo jo še ponekod v Kamniško-Savinjskih Alpah in v severovzhodnem delu Trnovskega gozda. Z njo je povezana zanimiva zgodba. Botaniki so jo najprej imeli za Bertolonijevo orlico, ki je razširjena v severovzhodni Italiji in jugovzhodni Franciji, pri nas pa je imela le ločeni (disjunktni) areal. Na podlagi herbarijskih primerkov s Škrbine v Bohinjskih Alpah je italijanski botanik Enio Nardi ugotovil, da se razlikuje od rastlin iz Italije in Francije

fleischmannii). Rastlina je razširjena od Polhograjskega hribovja do Istre in Kočevskega. Samo eno nahajališče ima v Gorskem Kotarju.

Zasavska zlatica (*Ranunculus thora* f. *pseudoscutatus*) je endemična oblika opojne zlatice, ki jo srečujemo na travnatih in kamnitih pobočjih v Zasavju. Na ozemlju

7 Froelichov svišč (*Gentiana froelichii*)

Foto: Ciril Mlinar

8 Kranjski jeglič (*Primula carniolica*)

Foto: Ciril Mlinar

9 Hladnikova bunika (*Scopolia carniolica* f. *hladnikiana*) Foto: Ciril Mlinar

10 Zoisova zvončica (*Campanula zoysii*)

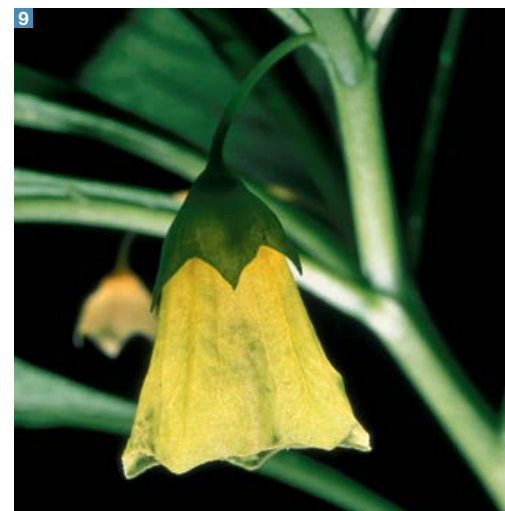
Foto: Ciril Mlinar

11 Julijska orlica (*Aquilegia julia*)

Foto: Ciril Mlinar

12 Julijski mak (*Papaver alpinum*

subsp. *ernesti-mayeri*) Foto: Ciril Mlinar

in pod Ljubeljem našel jeglič z velikimi rožnatimi cvetovi, ki ga je po pomoti imel za celolistni jeglič, ki pa pri nas ne raste. Po običaju, ki je razširjen v botaničnem svetu, nova vrsta velikokrat dobi ime po tistem, ki se je prvi zmotil! Wulfenov jeglič je najbolj pogost v Karavankah in Kamniško-Savinjskih Alpah, v Julijcih je redkejši. Zunaj naših meja ga najdemo v Karnijskih Alpah.

Leta 1804 je Franc Hladnik na Planjavi v Kamniško-Savinjskih Alpah našel neznano vrsto svišča, ki ga je želel imenovati **kranjski svišč** (*Gentiana carniolica*), nekateri njegovi botanični sodobniki pa so ga po njem imenovali kar **hladnikov svišč** (*Gentiana hladnikiana*). Po spletu najrazličnejših okoliščin je vrsta dobila ime po nemškem botaniku J. A. Froelichu **froelichov svišč** (*Gentiana froelichii*). Ta svišč raste v Karavankah od Ljubeljske Babe (Košutice) do Pece in v

in jo opisal kot novo vrsto, ki je tako "postala" nov slovenski endemit. Po slovenskem botaniku in univerzitetnem profesorju Ernestu Mayerju je dobil ime belocvetni **julijski mak** (*Papaver alpinum* subsp. *ernesti-mayeri*), ki raste v Julijskih Alpah; nahajališča ima tudi v Abruzzih na Apeninskem polotoku.

Petkovškov mak (*Papaver alpinum* subsp. *victoris*) je dobil ime po botaniku Viktorju Petkovšku. Ta rumenocvetni mak raste v Julijskih Alpah v bohinjsko-krnski skupini. **Kamniški ali škrlatni luk** (*Allium kermesinum*) je razširjen samo v Kamniško-Savinjskih Alpah. Sredi devetnajstega stoletja sta ga na različnih nahajališčih v približno istem času nabrala Andrej Fleischmann, vrtnar ljubljanskega botaničnega vrta, in ljubiteljski botanik baron Nikomed Rastern.

Po Andreju Fleischmannu je dobilo ime **fleischmannovo grabljišče** (*Knautia*

Slovenije jo je prvi odkril zdravnik in botanik Jurij Dolliner, današnji sistematski položaj te oblike pa je razvozljajal botanik Ernest Mayer. Zasavska zlatica raste le na osrednjem posavskem hribovju na severni strani Kuma, na Mrzlici, Turjah, Humu in Lisci.

Na najvišjih vrhovih v Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alpah uspeva **kranjski kamnokreč** (*Saxifraga exarata* subsp. *carniolica*). Tirolski duhovnik in ljubiteljski botanik Rupert Huter ga je prvič videl in nabral na Višu v Zahodnih Julijskih Alpah. Čeprav je kamnokreč našel na tem tedaj koroškem vrhu, ga je krstil na ime dežele Kranjske. Črnoškrlatni kamnokreč (*Saxifraga exarata* subsp. *atropurpurea*) najdemo samo v krnski skupini od Lemeža prek Krna do Rdečega roba. Praški botanik C. Sternberg je leta 1810 opisal novo varieteto izbrzdanega kamnokreča. Rastlino mu je s Kranjskih Alp poslal Karel Zois.

10

villosa). Pozneje so jo uvrstili v rod popkores in obdržali vrstni pridevek. Ta popkoresa raste v Baški grapi, na Poreznu in Črni prsti in je veljala za eno največjih rastlinskih posebnosti južnega dela Julijskih Alp. Pred nekaj leti pa so odkrili star herbarijski primerek kratkodlakave popkorese, ki je bil nabran v začetku 20. stoletja pri Grljanu blizu Trsta. Ta podatek upošteva tudi najnovejša *Ekскурzijska flora Istre* (Rottensteiner, 2014).

V Julijskih Alpah je endemična **ozkolistna preobjeda** (*Aconitum angustifolium*). Njeno klasično nahajališče je pri Bohinjskem jezeru. Raste v bohinjsko-tolminskih gorah, v Krnskem pogorju, v Breginjskem kotu in na Sabotinu ter v grapi Vogrščka.

Hladnikov grintavec (*Scabiosa hladnikiana*) je dobil ime po Francu Hladniku. Ta grintavec raste v Polhograjskem hribovju, na Idrijskem, Cerkljanskem, v

da gre za samostojno vrsto. Opisal jo je na primerkih s Krvavca. Ta murka raste v Kamniško-Savinjskih Alpah ter v osrednjem in vzhodnem delu Karavank od Vrtače do Pece.

V vzhodnih Karavankah in v Kamniško-Savinjskih Alpah je endemična **skalna smiljka** (*Cerastium julicum*), ki pa je po spletu nesrečnih okoliščin dobila strokovno ime po Julijcih, kjer pa skoraj zagotovo ne raste! Uspeva v visokogorskem pasu med Storžičem in Raduho ter na koroškem Obirju in na Peci.

Kranjski petoprstnik (*Potentilla carniolica*) je endemična rožnica osrednjih in vzhodnih predelov Slovenije. Razširjen je še v idrijski okolici, v Polhograjskem hribovju in Zasavju, na Dolenjskem in v sosednji Hrvaški v Žumberaku in Gorskem Kotarju. Zanimivost med našimi endemičnimi rastlinami je **fleischmannov rebrinec** (*Pastinaca sativa* var. *fleischmanni*), različica navadnega rebrinca. Na ljubljanskem gradu ga je v drugi polovici 19. stoletja našel vrtnar Andrej Fleischmann in ga presadil v botanični vrt. V naravi je izumrl, zato ga uvrščamo med izumrle vrste, lepo pa še naprej raste v botaničnem vrtu v Ljubljani.

Endemične rastline rastejo samo pri nas in označujejo posebnost in enkratnost našega ozemlja. ●

Literatura:

- Mayer, E., 1960: *Endemične cvetnice območja jugovzhodnih apneniških Alp, njihovega predgorja in ilirskega prehodnega ozemlja. Zbornik ob 150-letnici botaničnega vrta v Ljubljani*. Str. 25–48.
- Podobnik, A., Surina, B. & I. Dakskobler, 2013: *Zgodba o Bertolonijevi orlici v Sloveniji. Proteus* 75: 295–302.
- Praprotnik, N., 2004: *Rastline*. V: Zych, B. (ur.) et al.: *Narava Slovenije*. Mladinska knjiga. Str. 167–181.
- Rottensteiner, W. K., 2014: *Exkursionsflora für Istrien*. Verlag des Naturwissenschaftlichen Vereins für Kärnten. Klagenfurt.
- Wraber, T., 1990: *Sto znamenitih rastlin na Slovenskem*. Prešernova družba v Ljubljani.
- Wraber, T., 1996: *Rastlinstvo. Endemične semenke v Sloveniji in bližnji sosesčini*. Enciklopedija Slovenije 10. Str. 87.

Botaničarka dr. Nada Praprotnik je upokojena. Bila je vodja Kustodiata za botaniko v Prirodoslovnem muzeju Slovenije in vodja Alpskega botaničnega vrta Juliana v Trenti. Ukvarja se z zgodovino botanike na Slovenskem in z alpskim rastlinstvom.

11

Hohenwartov kamnokreč (*Saxifraga hohenwartii*) je na Ljubeljski Babi (Košutici) v Karavankah našel duhovnik in naravoslovec Siegmund Ernest Hohenwart. Ta kamnokreč raste na vlažnem grušču v Kamniško-Savinjskih Alpah in v Karavankah, razen na Kepi. Osamljeno nahajališče ima v Julijskih Alpah na Črni prsti.

Karel Zois je Wulfenu v Celovec poslal tudi novo vrsto kamnokreča, ki jo je le-ta opisal kot **nežni kamnokreč** (*Saxifraga tenella*). Spada med starejše endemite. Glavni areal se razteza od Karnijskih Alp na zahodu do Julijskih Alp na vzhodu, v Sloveniji raste še na Lubniku in v Zasavju, v Avstriji pa na gori Kребenze na Štajerskem.

Kratkodlakava popkoresa (*Moehringia villosa*) je ena najredkejših slovenskih endemičnih rastlin. Neznano vrsto je Karel Zois poslal Wulfenu, ki jo je opisal kot kratkodlakavo peščenko (*Arenaria*

Zasavju, ob spodnjem toku Savinje ter na slovenski in hrvaški strani Gorjancev. Izredno redka in endemična pa je oblika kranjske bunike, ki jo je v gozdovih okoli Turjaka našel botanik Franc Hladnik in so jo pozneje po njem poimenovali **hladnikova bunika** (*Scopolia carniolica* f. *hladnikiana*). Od kranjske bunike se loči po barvi cvetov, ki so zunaj in znotraj zelenkasto rumene barve. Ima le nekaj nahajališč: Kolovec pri Kamniku, pod Lubnikom pri Škofji Loki, v Posočju v dolini Idrije in nad borovniškimi Peklom.

Juvanov netresk (*Sempervivum juvanii*) je dobil ime po Francu Juvanem, ki je bil kar 64 let vrtnar v botaničnem vrtu v Ljubljani. Raste v skalnih razpokah na Donački gori in na Reseniku.

Kamniško murko (*Nigritella lithopolitana*) so včasih vrednotili kot podvrsto črne murke, vendar je Vlado Ravnik po različnih razlikovalnih znakih ugotovil,

12